

ПРОБЛЕМА КЛАСИФІКАЦІЇ РЕАЛІЙ ТА ВИОКРЕМЛЕННЯ ІСТОРИЗМІВ У НІЙ

Статтю присвячено питанню класифікації реалій. Розкрито сутність понять "реалія" та "історичні реалії" або "історизми". Проаналізовано різні типи класифікацій, шляхом методу порівняння визначено їх спільні та відмінні риси. В статті досліджено основні причини формування кожного з видів класифікації реалій, а також розглянуто найголовніші особливості кожної групи реалій. Особливу увагу приділено історичним реаліям у структурі класифікації реалій. Встановлено, що відмінною рисою реалій є характер їх предметного змісту, тобто тісний зв'язок, позначуваного реалією предмета, поняття, явища з народом чи країною, з одного боку, та історичним відрізком часу, з іншого. Також було з'ясовано, що основним принципом класифікації реалій є спосіб групування реалій за тематикою.

Ключові слова: безеквівалентна лексика, реалія, історичні реалії, історизми, національно-культурна семантика, часова класифікація.

У будь-якій розвиненій мові існують лексичні одиниці, які притаманні тільки цій мові і відсутні в іншій мові. Подібні лексичні одиниці найчастіше є найменуваннями предметів і явищ, характерних для якоїсь певної культури, аналогів яких не може бути в культурі іншої країни. Реалії, аналізовані в даному дослідженні, являють собою саме такі лексичні одиниці. А оскільки слів на позначення предметів та явищ певної культури велика кількість, реалії вимагають певного підходу при їх класифікації. Особливу увагу в нашій розвідці приділяємо саме історичним реаліям, оскільки з-поміж інших груп реалій вони найменше досліджені і рідше згадуються в класифікаціях науковців-дослідників реалій.

Проблеми визначення поняття реалій та способи їх класифікації за тими чи іншими ознаками порушувались в роботах таких вітчизняних і зарубіжних перекладознавців, як Р. Зорівчак, А. Федоров, С. Флорін та С. Влахов, Є. Верещагін, В. Костомаров, В. Виноградов, Г. Томахін та ін.

Позначаючи явища, характерні одній культурі, та непритаманні іншій, реалії привертати та продовжують привертати увагу дослідників, адже культурні відносини між народами розвиваються, а отже розвивається і мова. Не менш важливими для кожного народу є історичні реалії, які, хоч і позначають те чи інше явище на часовому проміжку історії певного етносу, все ж не мають свого якогось часового ліміту дії, адже історія ніколи не вийде з ужитку. Історизми як одна із складових реалій наразі досліджені недостатньо. Усе вищезазначене обумовило вибір теми дослідження та склало його **актуальність**.

Мета статті – визначити місце історичних реалій у структурі класифікацій реалій, а для цього необхідно виконати наступні **завдання**: дослідити різні види класифікацій реалій, проаналізувати характерні риси поділу реалій на групи, визначити особливості групування історичних реалій у кожній із розглянутих класифікацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін "реалія" позначає, з одного боку, предмети матеріальної чи духовної культури, характерні для конкретного суспільства, народу, які виражають його своєрідність і колорит, з іншого боку, – це слова, що позначають ці предмети і явища, таким чином, реалії володіють національним колоритом. Саме тому реалії, зокрема історичні, виступають як відображення національної самобутності народу.

Як лінгвістичне поняття реалії відносяться до категорії безеквівалентної лексики. Саме поняття "реалія" служить для позначення предмета або речі (поняття), яка існує (або існувала) матеріально. Найчастіше реалії позначають предмети матеріальної культури, які характеризують той чи інший народ і висловлюють національний колорит. Їм також притаманний часовий колорит: реалії швидко реагують на зміни в розвитку суспільства. У зв'язку з цим існують реалії – неологізми, історизми, архаїзми [1: 35].

На сьогоднішній день немає єдиної класифікації реалій і дослідники пропонують різні їх види, ґрунтуючись на тих чи інших принципах. Реалії можна розділити на різні групи, залежно від того, яке поняття вони позначають; вони можуть бути історичними, етнічними, побутовими і т. д. У зв'язку з цим існують різні класифікації реалій.

Найбільш розгорнута класифікація реалій запропонована в монографії С. Влахова та С. Флоріна. Вони виділяють предметну, часову та місцеву класифікації реалій. В основі предметної класифікації реалій лежить предмет або явище, яке називає реалія. Залежно від того, який предмет позначають реалії, вони поділяються на три групи:

1. Географічні реалії (назви об'єктів фізичної географії, в тому числі і метеорології; назви географічних об'єктів, пов'язаних з людською діяльністю; назви ендеміків (назви тварин і рослин).
2. Етнографічні реалії (поняття, що стосуються побуту і культури народу): 1. побутові; 2. трудові; 3. найменування понять мистецтва та культури; 4. етнічні поняття; 5. міра та гроші.

3. Суспільно-політичні реалії (1. поняття, пов'язані з адміністративно-територіальним устроєм; 2. найменування носіїв та органів влади; 3. військові; 4. найменування організацій, звань, титулів, станів, каст) [2: 59-65].

Згідно з часовою класифікацією реалії можна розділити на історичні та сучасні. Історичні реалії пов'язані з певною епохою або минулим окремої соціальної групи. До них відносяться назви історичних подій, документів, політичних, релігійних та соціальних груп. При цьому є історичні реалії, які залишилися актуальними у свідомості носіїв даної мови, культури і вживаються в сучасній мові, а також історичні реалії, що втратили свою актуальність, які вже мало хто вживає в повсякденному мовленні. Такі реалії особливо важко перекладати. Історичні реалії протиставляються сучасним. Останні вживаються в сучасній мові, позначають поняття, що існують в даний час. Г. Д. Томахін визначає сучасні та історичні реалії як історизми та неологізми: "Історизми – це слова, що позначають мертві реалії, а неологізми – слова, що позначають реалії, які виникли в даний період" [3: 8].

Місцева класифікація передбачає розгляд реалій у площині однієї або двох мов. Якщо розглядати лише одну мову, то тут можна виділити "свої" та "чужі" реалії; "чужі", в свою чергу, поділяються на: національні реалії – реалії, відомі всьому народу; локальні реалії – реалії, що належать одному наріччю або діалекту; мікролокальні реалії – реалії, характерні для певної місцевості, сфера їх вживання обмежується будь-яким населеним пунктом, наприклад містом чи селом.

Розглядаючи дві мови, можна виділити реалії, "чужі" для даної пари мов, і реалії, які для однієї мови будуть "своїми", а для іншої – "чужими". При розгляді декількох мов реалії можна розділити на регіональні, характерні для певного регіону, та інтернаціональні, які увійшли до лексики багатьох мов, але при цьому зберегли своє вихідне забарвлення.

Отже, запропонована болгарськими вченими класифікація базується на кількох принципах. С. Влахов та С. Флорін враховують не тільки тематичний принцип, але й розглядають також принцип місцевого розподілу (в площині одної або декількох мов) і принцип часового поділу.

Зовсім іншу класифікацію пропонує Г. Д. Томахін, виокремлюючи із загальної маси лексики ономастичні реалії, які, на відміну від звичайних власних назв, є завжди національно забарвленими. До числа ономастичних реалій він відносить:

1. Географічні назви (топоніми), особливо ті, яким властиві культурно-історичні асоціації.
2. Антропоніми – імена історичних особистостей, громадських діячів, учених, письменників, діячів мистецтва, популярних спортсменів, персонажів художньої літератури та фольклору.
3. Назви творів літератури і мистецтва; історичні факти і події в житті країни; назви державних та громадських установ і багато іншого.

Аналогічної точки зору дотримується А. В. Федоров, виокремлюючи національно-специфічні реалії суспільного життя та матеріального побуту [4: 145-150].

Є. М. Верещагін та В. Г. Костомаров сформулювали класифікацію з семи груп слів, наділених національно-культурною семантикою, узявши за основу матеріал російської мови:

1. Радянська фразеологія або "советизми", тобто слова, що виражають ті поняття, які з'явилися в результаті перебудови суспільного життя в Росії після Жовтневої революції (наприклад: *Верховный совет*).
2. Слова нового побуту, але які тісно межують із "советизмами" (наприклад: *парк культуры, субботник*).
3. Найменування предметів і явищ традиційного побуту (наприклад: *щи, бублик, валенки, гармошка*).
4. Історизми, тобто слова, що позначають предмети і явища попередніх історичних періодів (наприклад: *сажень, фут, верста, капитан, повіт*).
5. Лексика фразеологічних одиниць (наприклад: *бить челом, узнать всю подноготную*).
6. Слова з фольклору (наприклад: *добрый молодец; не по дням, а по часам; суженый (-ая); чудо-юдо; жар-птица, домовой*).
7. Слова неросійського походження, так звані тюркізми, монголізми, українізми і т. д. (наприклад: *тайга, базар, аркан, халат, плов та ін.*) [5: 60-64].

З огляду на вищезазначені групи, Є. М. Верещагін та В. Г. Костомаров характеризують реалії як лексику, яка містить фонову інформацію. Згідно з В. С. Виноградовим, зміст фонові інформації охоплює, насамперед, специфічні факти історії та державного устрою національної спільноти, особливості географічного середовища, характерні предмети матеріальної культури минулого і сьогодення, етнографічні та фольклорні поняття – тобто все те, що в теорії перекладу зазвичай називають реаліями [6: 112].

В. С. Виноградов розглядає проблему реалій на основі латиноамериканського матеріалу. Усі лексичні одиниці, що передають досліджувану фонову інформацію, науковець поділяє на ряд тематичних груп:

1. Лексика, яка називає побутові реалії (а. житло, майно; б. одяг; в. їжа, напої; г. види праці та заняття; д. грошові знаки, одиниці міри, е. музичні інструменти, народні танці та пісні, виконавці; ж. народні свята, ігри; з. звернення).
2. Лексика, яка називає етнографічні і міфологічні реалії (а. етнічні і соціальні спільноти та їх представники; б. божества, казкові істоти, легендарні місця).
3. Лексика, яка називає реалії світу природи (а. тварини; б. рослини; в. ландшафт, краєвид) [6: 145].

4. Лексика, яка називає реалії державно-адміністративного устрою і суспільного життя (актуальні та історичні) (а. адміністративні одиниці і державні інститути; б. громадські організації, партії тощо, їх функціонери та учасники; в. промислові та аграрні підприємства, торговельні заклади; г. основні військові і поліцейські підрозділи і чини; д. цивільні посади та професії, титули і звання) [6: 167].

5. Лексика, яка називає ономастичні реалії (а. антропоніми; б. топоніми; в. імена літературних героїв; г. назви компаній, музеїв, театрів, ресторанів, магазинів, аеропортів).

6. Лексика, яка відображає асоціативні реалії (а. вегетативні символи; б. анімалізми; в. колірні символи; г. фольклорні, історичні та літературно-книжкові алюзії). У них містяться натяки на спосіб життя, поведінку, риси характеру, діяння історичних, фольклорних і літературних героїв, історичні події, міфи, перекази тощо; д. мовні алюзії. Вони зазвичай містять натяк на який-небудь фразеологізм, прислів'я, приказку, крилатий вислів [6: 178].

Асоціативні реалії пов'язані з найрізноманітнішими історико-культурними національними явищами і досить своєрідно втілені у мові. Такі реалії не знайшли своє відображення в спеціальних словах, безеквівалентній лексиці, а "закріпилися" в звичайних словах (наприклад: кольори, символи). Г. Д. Томахін також виділяє цей тип реалій, але називає їх конотативними реаліями – "лексичні одиниці, які, позначаючи звичайнісінькі поняття, виражають водночас смислові та емоційні "фонові відтінки" [3: 41].

Конотативні реалії протиставлені денотативно-лексичним одиницям, семантична структура яких цілком заповнена фоною лексичною інформацією. Конотативні реалії знаходять своє матеріалізоване вираження у компонентах значень слів, відтінках значень слів, емоційно-експресивних вираженнях, внутрішній формі слова, виявляючи інформаційні розбіжності понятійно подібних слів у порівнюваних мовах. Таким чином, словами "сонце", "місяць", "море", "червоний" тощо, що втілюють загальнолюдські фонові знання, супроводжують в художніх текстах тієї чи іншої мови країнознавчі фонові знання, фонову інформацію, обумовлену асоціативними реаліями [3: 122].

Класифікація, запропонована В. С. Виноградовим, являє інтерес тим, що, згідно з автором, зміст фонові інформації охоплює, насамперед, специфічні факти історії та державного устрою національної спільноти, особливості географічного середовища, характерні предмети матеріальної культури минулого і сьогодення, етнографічні та фольклорні поняття і т. п. [6: 87].

Отже, В. С. Виноградов розглядає і систематизує запас лексичних одиниць, що передають фонову інформацію, і зазначає, що "пропонована і, мабуть, неповна класифікація таких одиниць незаперечно свідчить, наскільки глибоко сягають в народну мову і наскільки широко розгалужуються в ній коріння національної культури" [6: 196].

Р. П. Зорівчак з перекладознавчого погляду поділяє реалії в історико-семантичному та структурованому планах. З історико-семантичного погляду виділяються:

- 1) власні реалії (при існуючих референтах);
- 2) історичні реалії.

Історичним реаліям Р. П. Зорівчак дає наступне визначення – це семантичні архаїзми, які внаслідок зникнення референтів входять до історично дистантної лексики, втративши життєздатність [7: 70]. Дослідниця реалій також вказує на те, що історичним реаліям властива сема "минуле", пов'язана із старінням референта, виходом позначуваного ним з царини активної суспільної практики мовного колективу. Крім національного, для них характерний хронологічний колорит: укр. *копний майдан, смерд, медведиця* та ін.

У структурованому плані виділяються:

- 1) реалії-одночлени;
- 2) реалії-полічлени номінативного характеру;
- 3) реалії-фразеологізми [7: 70-71].

З усього вищезазначеного ми бачимо, що реалії є своєрідною і водночас досить складною і неоднозначною категорією лексичної системи мови. За визначенням С. Влахова та С. Флоріна реаліями є слова і словосполучення, які називають предмети, явища, об'єкти, характерні для життя, побуту, культури, соціального розвитку одного народу і малознайомі або чужі іншому народові, що виражають національний і (або) тимчасовий колорит. Як особлива категорія засобів вираження реалії є носіями національного та / або історичного колориту. Відмінною рисою реалій є характер їх предметного змісту, тобто тісний зв'язок, позначуваного реалією предмета, поняття, явища з народом чи країною, з одного боку, та історичним відрізком часу, з іншого.

У сучасній лінгвістиці не вироблено єдиної класифікації реалій. Є. М. Верещагін та В. Г. Костомаров характеризують реалії як лексику, яка містить фонову інформацію. Вони виділяють сім груп слів, наділених національно-культурною семантикою: радянська фразеологія; слова нового побуту; слова традиційного побуту; історизми; фразеологізми; слова з фольклору і слова неросійського походження.

Л. С. Бархударов представляє реалії як окремий розряд безеквівалентної лексики і виділяє наступні категорії: власні імена; географічні назви; назви установ, організацій, газет і т. д.; реалії, що позначають предмети, поняття і ситуації, не існують в практичному досвіді людей, що говорять іншою мовою;

випадкові лакуни – одиниці словника однієї із мов, яким з якихось причин немає відповідників в лексичному складі іншої мови [8: 137].

Класифікація С. Влахова та С. Флоріна базується на кількох принципах. Автори враховують і тематичний принцип, і принцип місцевого розподілу (в площині одного або декількох мов) і принципи часового поділу.

Класифікація Г. Д. Томахіна відображає реалії американської дійсності за тематичним принципом: етнографічні реалії; географічні реалії; суспільно-політичні реалії; реалії системи освіти; релігії та культури і ономастичні реалії.

Класифікація, запропонована В. С. Виноградовим, охоплює специфічні факти історії та державного устрою національної спільноти, особливості географічного середовища, характерні предмети матеріальної культури минулого і сьогодення, етнографічні та фольклорні поняття і т. п.

З розглянутих у цій статті 7 різних типів класифікацій реалій, лише чотири з них виокремлюють історизми як особливу групу реалій. Так, С. Влахов та С. Флорін виокремлюють історичні реалії на основі часової ознаки, Є. М. Верещагін та В. Г. Костомаров, як і В. С. Виноградов, історичними реаліями називають слова для позначення предметів та явищ попереднього історичного періоду, а Р. П. Зорівчак під історичними реаліями розуміє історично дистантну лексику, яка втратила свою вживаність внаслідок зникнення референтів.

Розглянувши різні точки зору з проблем класифікації реалій, можна зробити **висновок** про те, що в літературі з даного питання міцно утвердився спосіб групування реалій за тематичним принципом. З метою систематизації реалій необхідно ґрунтуватися на екстралінгвістичні фактори тематичних асоціацій, оскільки основним критерієм їх виділення є семантичний фактор, що виявляється у зіставленні з лексико-семантичною системою іншої мови. Будучи словами з яскраво вираженою національною специфікою, реалії представляють великі труднощі при перекладі.

Перспективним напрямом дослідження вважаємо визначення та аналіз класифікації саме історичних реалій, з'ясування особливостей перекладу цього класу лексики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Сливка М. І. Функціонально-когнітивні відповідники українських історико-культурних реалій в англомовних виданнях : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16 / Сливка Мирослава Іванівна ; НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. – Київ, 2007. – 206 с.
2. Влахов С. Непереводимое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. – М. : Международные отношения, 2009. – 360 с.
3. Томахин Г. Д. Реалии-американизмы / Г. Д. Томахин. – М. : Высшая школа, 1988. – 239 с.
4. Федоров А. В. Основы общей теории перевода / А. В. Федоров. – М. : Высшая школа, 1983. – 303 с.
5. Верещагин Е. М. Язык и культура / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М. : Русский язык, 2000. – 387 с.
6. Виноградов В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) / В. С. Виноградов. – М. : Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. – 224 с.
7. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад / Р. П. Зорівчак. – Л. : Вид-во при ЛНУ, 1989. – 216 с.
8. Бархударов Л. С. Язык и перевод : вопросы общей и частной теории перевода / Л. С. Бархударов. – М. : Международные отношения, 1975. – 237 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Slivka M. I. Funktsionalno-kognityvni vidpovidnyky istoryko-kulturnykh realiiv v anglomovnykh vydannyakh [Functional and Cognitive Correspondences of Ukrainian Historical-Cultural Nominations in English Publications] : dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.16 / Slyvka Myroslava Ivanivna. – Kyiv, 2007. – 206 s.
2. Vlakhov S. Neperevodimoe v perevode [Untranslatable in Translation] / S. Vlakhov, S. Florin. – M. : Mezhdunarodnye otnosheniya, 2009. – 360 s.
3. Tomakhin G. D. Realii-amerikanizmy [Realia-Americanisms] / G. D. Tomakhin. – M. : Vysshaya shkola, 1988. – 239 s.
4. Fedorov A. V. Osnovy obshchey teorii perevoda [General Theory of Translation] / A. V. Fedorov. – M. : Vysshaya shkola, 1983. – 303 s.
5. Vereshchagin E. M. Yazyk i kultura [Language and Culture] / E. M. Vereshchagin, V. G. Kostomarov. – M. : Russkiy yazyk, 2000. – 387 s.
6. Vinogradov V. S. Vvedenie v perevodovedenie (obshchie i leksicheskie voprosy) [Introduction to Translation Studies (General and Lexical Questions)] / V. S. Vinogradov. – M. : Izdatelstvo instituta obshchego srednego obrazovaniya RAO, 2001. – 224 s.
7. Zorivchak R. P. Realii i pereklad [Realia and Translation] / R. P. Zorivchak. – L. : Vyd-vo pry LNU, 1989. – 216 s.
8. Barkhudarov L. S. Yazyk i perevod : voprosy obshchey i chastnoy teorii perevoda [Language and Translation : Questions of General and Special Theory of Translation] / L. S. Barkhudarov. – M. : Mezhdunarodnye otnosheniya, 1975. – 237 s.

Матеріал надійшов до редакції 21.03. 2014 р.

Подорожная К. Ю. Проблема классификации реалий и выделение историзмов в ней.

Статья посвящена вопросу классификации реалий. Раскрыта сущность понятий "реалия" и "исторические реалии" или "историзмы". Проанализированы различные типы классификаций, путем метода сравнения определены их общие и отличительные черты. В статье исследованы основные причины формирования каждого из видов классификации реалий, а также рассмотрены главные особенности каждой группы реалий. Особое внимание уделено историческим реалиям в структуре классификации реалий. Выяснено, что основным принципом классификации реалий является способ группировки реалий по тематике.

Ключевые слова: безэквивалентная лексика, реалия, исторические реалии, историзмы, национально-культурная семантика, временная классификация.

Podorozhna K. Yu. The Problem of Realia Classification and Identification of Historical Realia in it.

The article deals with the classification of realia. It reveals the essence of the concepts "realia" and "historical realia" or "historicism". Different types of classifications are analyzed; their differences and similarities are determined by the method of comparing. The article investigates main reasons for the formation of each type of realia classification and considers the most important features of each group of realia. The particular attention is paid to the historical realia in the structure of the realia classification. The findings reveal that the basic principle of realia classification is a way of realia grouping on the subject matter.

Key words: non-equivalent vocabulary, realia, historical realia, historicism, national and cultural semantics, temporal classification.